

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд за придобиване на
ОНС „доктор”
в област на висше образование 1. Педагогически науки,
професионално направление 1.2. Педагогика (научна специалност
Специална педагогика – Педагогика на деца с интелектуална
недостатъчност)

Автор: **Елевтерия Кромида**

Научен ръководител: **доц. д-р Емилия Евгениева**

Рецензент: **проф. д-р Цветанка Ценова, СУ „Св. Климент Охридски”**

***Тема: „Дизайн на учебното портфолио при обучение на ученици със
специални образователни потребности”***

Елевтерия Кромида е родена на 2.03.1970 г. в гр. Кардица, Гърция. Завършила е Солунския университет „Аристотелио“, бакалавър по специалност „Математика“, след което Софийския университет „Св. Климент Охридски“ – магистратура по „Специална педагогика“.

Професионалното развитие на докторантката е изцяло свързано със специалната педагогика. Тя упражнява професията от завършването на образованието си до момента. От 1995 до 2009 г. е собственик и управител на частно училище за подготовка по математика в средното образование, от 2009 г. досега е учител – специален педагог. През своя трудов път тя проявява стремеж към професионално развитие и усъвършенстване, доказателство за което е включването ѝ в 5 форми на продължаващото обучение - квалификационни семинари и обучения в България и в Гърция, свързани с проблемите на специалната педагогика. Докторантката участва активно в живота на гръцката и българската специално-педагогическа общност и проявява интерес към всички новости в теорията и практиката на специалната педагогика.

Елевтерия Кромида е завършила успешно обучението си като докторант. За защитата на дисертационния труд е представила всички изискуеми документи съгласно Правилника за организацията и провеждането на докторантурата в Софийския университет "Св. Климент Охридски". Защитата се провежда при спазване на всички клаузи от ЗРАСРБ и Правилника за неговото приложение. Това дава право на Научното жури да изслуша и оцени кандидатката за придобиване на образователно-научна степен „доктор” в съответствие с чл. 30 от ЗРАСРБ и чл. 26 от Правилника за прилагане на закона.

I. Оценка на актуалността и значимостта на научния проблем

Научният труд е насочен към проучването и усъвършенстването на процедурите, с които се оценяват резултатите от обучението на учениците със специални образователни потребности (СОП). Традиционните процедури показват слабости, които отдавна се осъзнават и коментират от специалистите, особено в сферата на специалното образование. Днес все повече се търсят оценъчни средства, с които едновременно по-точно, по-гъвкаво и по-реалистично да се определя естеството на постиженията на учениците със СОП, като се вземат предвид техните психо-физически особености. В предоставения ми за рецензиране дисертационен труд се търсят и апробират алтернативни решения, основани главно на постулатите на конструктивизма. Идеята за създаване на такъв инструмент е много ценна в контекста на научно-приложните аспекти на интегрираното образование. Ето защо навлизането на дисертационният труд в тази материя представлява поглед към актуална научна сфера, който трасира пътя към иновативни подходи в специалната педагогика.

II. Оценка по формални показатели: обем, структура, оформление и стил на изложение

По тези показатели дисертационният труд напълно удовлетворява очакванията към такъв род научни разработки. Темата е сполучливо формулирана по начин, разкриващ директно научния проблем, който е в центъра на изследователското внимание. Дисертацията е с обем от 244 компютърни страници плюс приложения, общо 282 страници. Оформена е в 3 части – анализ на научна литература, постановка на изследването, резултати от изследването. Присъстват: увод, теоретичен обзор с 4 подчасти, изследователска програма, експериментално-аналитична част с изводи, приноси, използвана литература и приложения. Отделните части на труда са добре обособени и балансирани по съотношение. Библиографията съдържа 115 основни източника, непосредствено използвани при написването на труда, и 118 допълнителни. Всички литературни източници са на латиница, сред тях има и имена на гръцки автори. Би могло техните трудове да бъдат вписани в библиографската справка в оригинал – на гръцки език. Литературата е правилно подбрана съобразно темата на дисертацията и голяма част от нея е от последните години. Текстът съдържа 29 таблици и 51 графики. Техническото оформление на дисертацията е на високо равнище, само при няколко графики има пропуск (пример: фиг. 4-13 е на стр. 211, а заглавието ѝ - на стр. 212). Отбелязване заслужава ясният, четивен език на изложението, на който е написана дисертацията.

III. Оценка на съдържанието на дисертационния труд

1. Увод и теоретичен обзор

Още в началото на дисертационния труд докторантката посочва проблемите, върху които той е фокусиран, аргументира тяхната важност и подчертава необходимостта от разработване на алтернативни подходи при обучението и оценяването на постиженията на децата със СОП. Литературното проучване изминава пътя от базисните към конкретните аспекти на научната проблематика по темата на дисертацията. Разгледани са кръг въпроси, включващи богата информация, която авторката анализира умело, показвайки много добри умения за работа с научна литература, за цитиране на източници и интерпретация на литературен материал.

Необходимостта от нови педагогически подходи е обоснована чрез критика на традиционните методи на обучение, които поставят ученика в пасивна позиция и го водят главно към запаметяването на фрагментарна информация. Изтъкнати са слабостите, присъщи на стандартния начин на оценяване чрез изпити като аргументация за прокарването на иновативни подходи в тази особено важна област на педагогиката, в частност специалната педагогика. От теорията са изведени идеите за разширяване възможностите за обучение на децата със СОП на базата на социалните взаимодействия, при което водеща роля имат решаването на учебните задачи в сътрудничество с другите. Изтъква се, че в съответствие с това се очаква промяна и в оценяването на тези деца.

Докторантката е добре запозната с разработките на Виготски, с теорията за дизонтогенезата и със социално-прагматично ориентираните парадигми за обучението на децата със СОП. Класическите теории са поставени в основата на разбирането, че съвременното учебно портфолио в педагогиката трябва да отразява не просто резултата от обучението, а самия жив процес на научаване, на овладяване на знания, и това е най-голямото му предимство.

Заслужено е отделено внимание на портфолиото като средство за проследяване на промените при ученика в изпълнението на учебните му задължения, за документиране и оценяване на неговите постижения. В тази връзка са разгледани подробно различни типове учебно портфолио. Щателно е посочена методологията на създаване на учебното портфолио като дизайн и съдържание на базата на световния опит, неговото оформление, предназначение и улеснението, което то внася в комуникацията с ученика, родителите му, училищната колегия. Въпреки че предимствата на портфолиото са убедително изведени въз основа на сериозен теоретичен обзор, остава един въпрос, на който докторантката трябва да отговори: не съществуват ли и някакви минуси при използването

на този оценителен инструмент, какви са те и отразени ли са в литературата?

При прегледа на научната литература Елевтерия Кромида коментира гръцката система на специалното образование, като описва институциите и функционирането му, както и трудностите, с които то се сблъсква – недостатъчни промени в масовите училища, поради което те не са напълно готови да обучават пълноценно децата със СОП, негативни нагласи и недоверие от страна на обществото, неразбиране и липса на сътрудничество от страна на родителите на деца със СОП и др. Тази част на труда няма пряко отношение към темата на дисертацията, поради което смятам, че е ненужно широка (стр. 50 – стр. 67).

Значително по-важна е следващата част на дисертационния труд, тъй като тя дава информация за приложението на учебното портфолио в специалната педагогика. Тук се обсъжда въпросът, до каква степен учениците със СОП могат да бъдат облагодетелствани от използването на портфолиото, ако то включва адекватни процедури, без да чувстват конкуренция с другите деца, нито да изпитват чувство за малоценност.

Положителното отражение на оценяването чрез индивидуално портфолио върху децата със СОП (конкретно с умствена изостаналост) е подкрепено с научни доказателства, получени от експериментални разработки, които показват увеличаване на локуса на контрол при тях след включването на портфолиото в учебния процес. Докторантката защитава смисъла от приложението на този инструмент в областта на геометрията като наука, която стимулира във висока степен развитието на мисленето. Анализирани са етапите при създаването на учебно портфолио и неговото съдържание съгласно стандартите, изложени в съвременната литература. Финалната част съдържа модел за преобразуване на годишната програма за обучение по геометрия чрез учебно портфолио. Правилно в него са посочени стъпките, през които преминава обучението по геометрия и осъществяването му по атрактивен за учениците начин, постигайки не само овладяване на знания, но и на други компетенции – комуникативни, социални и пр. Учебното съдържание е операционализирано по специфичен начин, така че учебните дейности, с които учениците се ангажират, води до това, че те сами произвеждат своите портфолия.

За тази част на разработката може да се обобщи, че е изпълнена добросъвестно и показва научна ерудиция, най-вече познаване на проблемите при обучението на децата – както на тези без нарушения, така и на децата със СОП. Литературните данни са разгледани обективно, с разбиране и вникване в тях. Но би могло тук да присъства и друг анализ – на особеностите на тези деца, които налагат търсенето на модерни методи за тяхното обучение и за оценяване на техния потенциал, за трудностите, които те срещат специално при обучението по геометрия. Така необходимостта от разработване и прилагане на учебното портфолио би

била по-обоснована. Минимум информация от такова естество се намира на стр. 102-103, в анализа на резултатите от изследването, което не е подходящо решение.

2. Постановка на изследването

Програмата на изследването е пълна, има взаимосвързаност между елементите ѝ. Изследователската цел е да се разработи проект за учебно портфолио, приложим в обучението на учениците със СОП по геометрия, и да се проучат емпирично нагласите на учителската общност към възможността портфолиото да се използва в практиката. С това се изяснява как се възприема тази идея в образователната система и какъв ефект би имала в образователното пространство при обучението на децата със СОП. Това обаче не е достатъчно ясно казано, налага се размисля над един доста дълъг текст, от който най-конкретно звучи пасажът: „... нашата цел е да се опише как постигнатото чрез педагогическото портфолио се вписва в традиционната форма на обучение”. Издигнати са 3 хипотези, насочени към проучване на това, в зависимост от кои фактори учителите са готови да приемат проекта за учебно портфолио, който би могло да се въведе в практиката. Хипотезите на изследването са логически обосновани и конкретни. Забележки може да се отправят към формулирането на задачите: те би трябвало да имат повече изследователска насоченост, а не предимно да пресъздават организацията на изследването. Съдено от резултатите, една от задачите би могло да бъде например да се провери как полът, възрастта, образованието и принадлежността на респондентите към общообразователната сфера или към сферата на специалната педагогика влияят върху възприемането на иновативните педагогически идеи, които се предлагат, вкл. идеята традиционното оценяване да се замени или поне допълни с оценяване чрез индивидуално портфолио.

Изследването е проведено с 250 участници, като по-подробни и важни данни са събрани от 150 от тях. Високият брой на респондентите, както и адекватният им подбор дават възможност за набиране на достатъчно информация в контекста на поставената цел. Използван е анкетен метод на изследване, за осъществяването на който са съставени два въпросника. Първият е кратък и насочен към проверка на това, доколко портфолиото е познато на родителите и учителите като инструмент за оценяване на индивидуалните постижения. Вторият е подробен, има две части и с него се достига до същината на проблема за ролята на портфолиото като оценъчно средство в сферата на специалната педагогика. Този въпросник е построен така, че в него се очертават отделни групи въпроси, свързани с трите изследователски хипотези. Въпросниците са правилно съставени, съдържат подходящи въпроси и добре конструирани скали за оценяване на отговорите. Със своето съдържание те позволяват

достигане до очакваните данни. Техен плюс е и това, че са авторско дело, което крие известен риск, но дава по-голяма творческа перспектива от използването на готови въпросници и свидетелства за оригиналност на труда. В тази част на дисертацията бегло са представени и методите за статистическа обработка на резултатите. Основният математико-статистически инструмент, чрез който се извеждат научните доказателства, са процентните данни от отговорите на участниците в изследването.

3. Анализ на резултатите от изследването

Данните са снети в два етапа, а анализът на резултатите е извършен точно и подробно. Те са изложени в последователността, в която са получени в хода на изследването, като същевременно се анализира дали се потвърждават хипотезите, от които то се ръководи.

С първия въпросник в предварителния етап се търси отговор на въпроса, доколко учебното портфолио и ползите от него са познати на 50 родители, 25 учители и 25 специални педагози. Като цяло се очертава недостиг на информираност в тази област, но същевременно и различия между трите категории изследвани лица в това отношение. Недостатъчната информираност е предпоставка за създаването на самото портфолио като инструмент за работа с ученици със СОП. Във втория етап на изследването портфолиото се представя на 150 учители, половината от които специални педагози, и се проучват техните мнения и нагласи към прилагането му. Всички учители, участвали в двата етапа на изследването, са добре представени по демографски признаци – пол, възраст, образование.

Сред резултатите на изследването присъства т. нар. „описание на случай” (стр. 102-108 - „A case study”). Този текстов материал не е резултат от собственото емпирично проучване и не е описание на случай в изискуемия вид. Самият случай – детето Евдокия, е много бегло представен. Това е пример за едно имагинерно решение при обучението на дете с интелектуална недостатъчност, който е сполучлив сам по себе си, но мястото му не е в тази част на разработката.

Първичните данни от изследването са изложени в таблици и подложени на детайлна математико-статистическа обработка. Всеки резултат е онагледен графично, а значимостта му е обсъдена от докторантката. Анализът на резултатите води до доказателства в подкрепа на трите хипотези на изследването.

Резултатите от тестването на първата хипотеза потвърждават очакването, че въвеждането на иновативни педагогически технологии е зависимо от характеристиките на приемащата среда. Изводът, че в това отношение квалификацията на учителите има решаваща роля, е логичен, по-косвен е изводът, че „Работещите в системата на образованието избират своята професия мотивирано...” (стр. 156). Важността на интегрирането на

децата със специални образователни потребности се потвърждава изцяло, както и нуждата от подходящи условия за тяхното обучение. Възрастта и професионалният опит на учителите не играят решаваща роля за формирането на техните нагласи - за всички участници в изследването необходимостта от достъпна среда за децата със СОП е главният проблем на социалната среда (стр. 137). Положителната нагласа на участниците в изследването към използването на учебно портфолио при обучението на учениците със СОП потвърждава втората хипотеза на изследването, като тук се прави и изводът, че приложението на портфолиото е непосредствено свързано с процеса на създаване на гъвкави учебни планове и индивидуални програми за обучението на тези деца. Доказателства са намерени също така в подкрепа на третата изследователска хипотеза, но тук изводите звучат по-отвлечено, без акцент върху най-важния ѝ аспект – връзката между прилагането на учебно портфолио и новото място в обществото на хората с увреждания. От това следва моят въпрос: с какво и как използването на портфолиото за учебни цели при обучението на децата със СОП допринася за утвърждаването на положителни нагласи на обществото към тях? Има ли такава взаимовръзка, тя пряко или косвено е доказана чрез изследването?

В обобщение за анализа на резултатите от изследването може да се каже, че той е проведен систематично и задълбочено както в количествен, така и в качествен аспект. Докторантката е получила богати данни, свързани с целта на изследването, и е успяла в общи линии да ги проследи, изрази математически, прокоментира и обясни адекватно.

4. Изводи и приноси от изследването

Освен изводите във връзка с проверката на трите хипотези на изследването, докторантката прави обобщени изводи и във финалната част на дисертацията. Принципно всички направени изводи не са неверни, но същевременно би могло да са по-малко на брой и по-конкретно обвързани с резултатите. Извод се очаква да има например във връзка с различията, регистрирани между учителите с общообразователен профил и специалните педагози. Ако тази значима зависимост беше ясно поставено като задача на изследването, не би било трудно доказателствата в това направление да се формулират като извод. Приемам приносите от изследването по начина, по който са формулирани, за достоверни със следната препоръка: в бъдеще докторантката да опита да внедри в практиката конструирания от нея модел на учебно портфолио за деца със СОП и да измери неговия ефект с методологията на научните изследвания. Така приносът от научната ѝ работа би бил изключително значим.

IV. Оценка на автореферата и публикациите

Авторефератът на дисертационния труд като цяло отразява съдържанието му и позволява научната общност да се запознае накратко с най-важното в него. В детайли авторефератът търпи критика поради оформлението му: би трябвало в него да няма непреведени от английски език текстове, нито технически грешки. Докторантката има 5 публикации, свързани с темата на дисертацията, една от които е в съавторство. С публикационната си активност тя удовлетворява необходимостта от научни изяви и показва добри умения за боравене с научна литература и изследователска материя.

Заклучение

Дисертацията на Елевтерия Кромида показва, че съвременният учител е готов да приеме иновациите в образованието на децата със СОП. Учителската общност осъзнава, че чрез индивидуалното портфолио ученикът не само може да бъде по-гъвкаво оценяван, но и благодарение на това да разгърне по-пълно своя потенциал, защото използването му стимулира познавателните възможности на учениците със СОП и намалява формализма в обучението им. С това трудът носи ползи както за образованието, така и цялостно за обществото. Качествата му сочат, че докторантката владее методологията на научните изследвания, самостоятелно може както да ги реализира, така и да ги ръководи. Съобразяването със забележките в тази рецензия би ѝ помогнало още повече да се усъвършенства като млад учен.

На основание положителната си оценка препоръчвам на уважаемото Специализирано научно жури да допусне до публична защита и да присъди на Елевтерия Кромида образователната и научна степен „доктор” в област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика, научна специалност Специална педагогика - Педагогика на деца с интелектуална недостатъчност.

16. 11. 2016 г.

Рецензент:.....

(проф. дпн Ц. Ценова)